

Rozdział / Розділ / Chapter

XIX

Ukraiński paszport w czasach działalności Ukraińskiej Republiki Narodowej
w okresie tarnowskim (1920-1923)

Український паспорт у Тарнівський період діяльності Української
Народної Республіки (1920-1923 рр.)

The Ukrainian passport in the times of activity of the Ukrainian National
Republic in Tarnov's period (1920-1923)

Kateryna Petrychenko (Катерина Петриченко)*
National Academy of Sciences, Ukraine

Abstrakt: Artykuł poświęcony jest zatwierdzeniu ukraińskiego paszportu zarówno na ziemiach Ukraińskiej Republiki Narodowej (UNR), jak i w miejscach zasiedlenia ukraińskich emigrantów w Polsce. Najwięcej uwagi poświęca się tzw. *okresowi tarnowskiemu* przypadającemu na lata 1920-1923. Głównym zadaniem jest wykazanie, że ukraiński paszport międzynarodowy był ważnym atrybutem tożsamości narodowej obywateli ukraińskich, zarówno na ziemiach UNR, jak i na emigracji. Po pierwsze, artykuł zawiera informacje na temat pojawienia się ukraińskiego paszportu i jego wariantów. Następnie, ujawnione zostają szczegóły związane z ukraińskim prawem o obywatelstwie, które regulowało kwestie obywatelstwa państwowego w latach 1918-1921. Znaczącą rolę odgrywa opis zewnętrznego i wewnętrznego wyglądu paszportu obywatela UNR. Należy zauważyć, że paszport UNR był ważnym źródłem identyfikacji personalnej. Na końcu artykułu przedstawiono przykłady paszportów znanych ukraińskich osób. **Słowa kluczowe:** Paszport międzynarodowy; Paszport dyplomatyczny; Ukraińska Republika Ludowa; Obywatelstwo; Emigracja; Tożsamość narodowa.

Анотація: Стаття присвячена утвердженню українського паспорту як на землях Української Народної Республіки (УНР), так і в місцях поселення українських емігрантів у Польщі. Головну увагу приділено Тарнівському періоду українського існування в 1920-1923 роках. Головне завдання – показати, що український міжнародний паспорт був важливим атрибутом національної ідентичності українських громадян як на землях УНР, так і в еміграції. По-перше, стаття містить інформацію про появу українського паспорта та його варіанти. Після того детально розкривається

* Corresponding author: kwita@ukr.net

проблема пов'язана із українськими законами, що регулювали питання державного громадянство впродовж 1918-1921 років. Значна роль приділяється опису зовнішнього та внутрішнього вигляду паспорта громадянина УНР. Важливо відмітити, що паспорт УНР був важливим джерелом для ідентифікації особи. Наприкінці статті подано приклади паспортів відомих українських діячів. **Ключові слова:** Міжнародний паспорт; Дипломатичний паспорт; Українська Народна Республіка; Громадянство; Еміграція; Національна ідентичність.

Summary: The article is devoted to the approval of Ukrainian passport both on the lands of the Ukrainian National Republic (UNR) and in places of settlement Ukrainian emigrants in Poland. The main attention is paid to the Tarniv's period of the Ukrainian existence, i.e. in the years 1920-1923. Its main task is to show that the Ukrainian international passport was an important attribute of the national identity of Ukrainian citizens both on the lands of UNR and in exile. First, the article contains information about the emergence of the Ukrainian passport and its variants. Next, the issue related to the Ukrainian laws on citizenship is presented in detail, which regulated the matter of state citizenship during the period of 1918-1921. A significant role is given to the description of external and internal appearance of the passport of the citizen of UNR. It should be noticed that the passport of UNR was important source to identify the personality. At the end of the article examples of passports of famous Ukrainian people are presented. **Key words:** International passport; Diplomatic passport; Ukrainian National Republic; Citizenship; Emigration; National identity.

Вступ. Під час Української революції прискорився процес національного самовизначення усіх верств українського суспільства. Українська держава стала фактором політичного, культурного та громадянського життя і складовою національної ідеї українців. Відбувався процес розмежування з російською та з австрійською ідентичністю. Важливе значення мала і процедура підготовки та видання саме українського паспорта.

Тема є практично зовсім недослідженою і становить значний інтерес, оскільки саме існування українського закордонного паспорта з державною символікою вирізняло українців, які виїздили за кордон або на еміграцію, як представників іншого державного і громадянського

утворення – громадян Української Народної Республіки(УНР) або Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР).

Щодо *історіографії* питання, то тема є мало дослідженою. Для розгляду політичної ситуації автор звертався до праць діаспорних дослідників, часто безпосередніх учасників подій таких, як: І. Мазепа, В. Прокопович, М. Лівичський та ін. Багато довідкового та інформативного матеріалу взято з Енциклопедії українознавства.

Науковці, такі як Т. Вронська і С. Кульчицький, досліджуючи радянську паспортну систему, виводять її витоки із російської державної традиції запровадження паспортів¹, зовсім не згадуючи про появу в часи Української революції саме українського закордонного паспорту.

Питання, пов'язані з діяльністю української еміграції Тарнівського періоду представлені у таких дослідників, як: І. Срібняк, В. Трощинський, а аспекти українського закордонного паспорту широко вивчено у працях В. Піскун.

Найвагомішу групу *джерел*, опрацьованих автором, складають документи Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО). Передусім, це документи, що були зібрані у міжвоєнний період представниками української еміграції. В Україну вони потрапили після Другої світової війни з Чехо-Словаччини. Автором були розглянуті такі фонди: № 1092 – «Міністерство внутрішніх справ Української Народної Республіки, м. Київ, м. Вінниця, м. Проскурів, м. Рівне, м. Кам'янець-Подільський, Станіслав, Тарнів» (1917-1921); № 1065 «Рада народних міністрів Української Народної Республіки, м. Київ, м. Кам'янець-Подільський,

---

¹ Т. В. Вронська, С. В. Кульчицький, *Радянська паспортна система*, „Україн. істор. журн.” 1999, № 3, с. 33-35.

травень 1920р. – м. Київ, липень-серпень 1920р. м. Кам'янець-Подільський, з 1921р. м. Тарнів (Польща)» (1918-1923); ф. 3696 «Міністерство закордонних справ Української Народної республіки, м. Київ, з листопада 1919р. – м. Кам'янець-Подільський, з травня 1920р. – м. Вінниця, м. Тарнів (Польща)» (1918-1924); № 4440 «Представництво Західно-Української Народної Республіки в м. Празі (Чехо-Словаччина)» (1919-1924рр) тощо.

Метою даної статті висвітлити функціонування українського закордонного паспорту в Тарнівський період діяльності УНР (1920-1923 рр.). Автором поставлені такі *завдання*:

- розкрити питання пов'язані із українськими законами, що регулювали питання державного громадянства впродовж 1918-1921 років;
- дослідити різновиди українських закордонних паспортів і описати внутрішній і зовнішній їх вигляд;
- подати приклади українських закордонних паспортів відомих українських діячів Тарнівського періоду УНР.

Під час написання дослідження автор використовував критичний підхід до джерел. На основі відібраних документів було сформоване бачення щодо вигляду, функціонування та значення українського паспорту у період існування та використання його в Тарнівський період діяльності УНР. Велике значення для відтворення подій належало спогадам сучасників епохи.

Для подальшої перспективи дослідження необхідно збагатити документами польських архівів і подати погляд польських науковців на дану проблематику.

Еміграція до Польщі та виникнення Державного центру УНР в Тарнові. На початку 1920-х років Польща набула значення одного з найважливіших осередків української політичної еміграції. Після

змушеного відходу Армії Української Народної Республіки (УНР) за річку Збруч 21 листопада 1920 р. зброю і військоове майно було передано за домовленістю польській владі, а особовий склад відповідно до міжнародних норм мав бути інтернований поляками в таборах Польщі. Тарнів став, за одними даними, упродовж 1920-1923 рр. осідком частини уряду (інша частина у Ченстохово) і Головного отамана УНР С. Петлюри (з 1923 р, у Варшаві)². За іншими – Тарнівським періодом Державного центру УНР можна назвати 1921 – перша пол. 1923 рр.³

У кінці 1920 р. політична еміграція з Наддніпрянщини (армія та уряд УНР, цивільні особи) зосередилися головним чином у двох країнах – Польщі і Румунії. Щодо статистики, то, як пише І. Мазепа, було бл. 30 тисяч людей з армії УНР і понад 7 тис. «інтелігенції і взагалі свідомого українського громадянства»⁴. М. Лівіцький називав загалом «сорок чи п'ятдесят тисяч військових і цивільних» для обох країн у співвідношенні 9 до 1 на користь Польщі⁵. Згідно з даними польських державних реєстраційних органів, загальна кількість української еміграції у цій країні в кінці 1920 р. складала 43 тис. осіб⁶.

Державний центр УНР на еміграції включав, крім уряду, Директорію, уособлювану на той час її головою і головним отаманом С. Петлюрою, армію УНР і державні установи з їх службовцями. Військові були інтерновані на території Польщі в таборах у Каліші, Александрові, Стшалкові, Вадовицях тощо, де ще довгий час існувала організаційна

---

² *Енциклопедія українознавства. В двох томах*, т. 1, Нью-Йорк 1949, с. 526.

³ М. А. Лівіцький, *ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками*, Мюнхен-Філадельфія: Українське Інформаційне Бюро, 1984, с. 12.

⁴ І. Мазепа, *Україна в огні й бурі революції 1917-1921*, Київ: Прометей 1950, ч. 3, с. 65, 68.

⁵ Лівіцький М. *Вказ. пр.*, с. 10.

⁶ В. П. Трошинський, *Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище* Відповід. Ред.. В. Б. Євтух, К.: Інтел, 1994, с. 20.

система: дивізії, бригади, полки⁷. Цивільні установи ділилися на міністерства та були розміщені головним чином у Тарнові та частково у Ченстохово. Відомо, наприклад, що у Тарнові опинилися Головний Отаман із своїми військовими і цивільними канцеляріями та Уряд з міністерствами. Польською владою було відведено кілька готелів для установ УНР. У найбільшому міському готелі Брістоль розмістилися міністерства, канцелярії Голови Директорії і Головного Отамана. Там жили на початку і члени уряду і Симон Петлюра (пізніше перейшов на приватне помешкання). У готелі Брістоль відбувалися різні зібрання, богослужіння, наради. Міністерство закордонних справ розташувалося в готелі Золінгер⁸. Пізніше, з 1922 р., коли урядовці і емігранти почали роз'їздитися до інших місцевостей Польщі або за кордон для українських установ було відведено великий будинок в міському парку, а поодинокі члени уряду мешкали на приватних помешканнях⁹.

Принципово важливе значення для існування й діяльності екзильного уряду УНР мало вироблення Радою Міністрів й затвердження Директорією 12 листопада 1920 р. Закону «Про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в УНР» і Закону «Про Державну народну раду».

Коли державий центр УНР опинився в Тарнові на території Польщі, ідея скликання Державної народної ради не могла бути реалізована через неможливість делегування до неї представників широких верств населення України. У зв'язку з тим була здійснена спроба створити тимчасовий верховний орган влади на базі тих політичних сил, що вийшли на еміграцію. Після проведення у грудні 1920 р.

---

⁷ Лівичський М. *Вказ. пр.*, с. 10.

⁸ *Ibidem*, с. 11.

⁹ *Ibidem*, с. 11.

консультацій з представниками політичних партій, С. Петлюра 9 січня 1921 р. підписав ухвалений радою міністрів «Закон про Раду Республіки».

Тарнівська Рада Республіки (РР) розпочала свою роботу 3 лютого 1921 р. за участю С. Петлюри, членів уряду й представників від українських політичних партій (за винятком соціалістів-революціонерів), професійних та культурно-освітніх організацій. Головою був І. Фещенко-Чопівський. 3 лютого 1921 р. нею було видано універсал до українського народу, в якому було подано політичну і суспільно-господарську програму УНР. Рада Республіки вважалася «тимчасовим зверхнім органом народної влади, якому належить повнота влади». До її складу входило 67 депутатів. Це були представники партій, професійних і культурних організацій та земського самоврядування. РР проіснувала від лютого до серпня 1921 р. Припинила існування у зв'язку із виходом з неї представників ряду організацій¹⁰.

Що ж до армії УНР, то згідно з інструкцією Міністерства військових справ Польщі від 2 грудня 1920 р. вона трактувалася як дружня та союзна і мала б розташовуватися у порозумінні з Головною Командою Військ УНР¹¹.

Отже, польська влада спочатку визнавала правовий статус Уряду УНР в еміграції і позитивно ставилась до перебування на її території.

Український закордонний паспорт: поява, різновиди, вигляд функціональне призначення, вартість. Під час переселення на терени Польщі одними із найважливіших питань, що постали перед

---

¹⁰ В. Кубійович, *Енциклопедія українознавства. Словникова частина*, т. 7, Париж-Нью Йорк, 1973, с. 2439-2440.

¹¹ В. Піскун, *Політичний вибір української еміграції (20 – і роки XX століття): Монографія*, К.: «МП Леся», 2006, с. 98.

емігрантами, були право вільного пересування по території тієї чи іншої країни, можливість отримання візи на виїзд і в'їзд, наявність паспорта як офіційного документа, що засвідчує особу.

Українська революція спричинила піднесення національної свідомості, одним із проявів якої стало бажання вирізнитися від сусідів і в документах. Тому саме у період Української Центральної Ради постала необхідність запровадження саме українського закордонного паспорта. Важливе значення мала і процедура його підготовки та появи. 28 листопада 1917 р. на засіданні Генерального Секретаріату було вислухано і обговорено інформації і пропозиції генерального секретаря Олександра Шульгіна у справах закордонних і замирення і було визнано «принципально бажаним видачу громадянам Української Республіки, що бажають виїхати за кордон, закордонних паспортів від Української Республіки»¹².

Щодо термінології, то відомо, що закордонний паспорт – це офіційний документ, що засвідчує особу й громадянство, а в необхідних випадках – службове становище особи, яка виїжджає за кордон у службових або приватних справах. Паспорти закордонні поділяються на дипломатичні, службові, загальногромадянські тощо й видаються відомством закордонних справ, а за кордоном – дипломатичними представництвами або консульськими установами держави відповідно до правил, встановлених її внутрішнім законодавством. Видача закордонного паспорта регулюється правилами оформлення й видачі. Продовження терміну дії, заміна, внесення необхідних змін у паспорт осіб, які виїхали за кордон, проводиться дипломатичними представництвами й консульськими установами.

---

¹² В. А. Смолій, В. Ф. Верстюк, *Українська Центральна Рада : документи і матеріали: У 2 т. /* Нац. акад. наук України, Ін-т історії України, т. 1, К.: Наук. думка 1996, с. 481

Дійсний закордонний паспорт є доказом громадянства особи та його права на консульське обслуговування й захист з боку своєї держави. Сам паспорт не дає права на виїзд до іншої країни. Для цього вимагається наявність відповідного дозволу (візи) або міжнародної угоди про безвізові поїздки¹³. Зазвичай у закордонному паспорті містяться дані про вік, стать, місце народження особи, установу, що видала паспорт, термін його дії¹⁴.

Як правило, паспорт громадянина УНР мав вигляд книжечки на 16 сторінок¹⁵. Однак, були також паспорти, що містили 24 сторінки¹⁶; а то й лише 4 сторінки¹⁷. Перші сім сторінок було призначено для інформації про громадянина, а решта – для віз. Написи було виконано трьома мовами – українською, французькою та німецькою. Друкували паспорти УНР у друкарні Globus у Будапешті. Переважно закордонні паспорти видавалися терміном на півроку¹⁸. Однак, бували випадки, коли термін їх дії мав на 1¹⁹ або 2 роки²⁰.

У Західноукраїнській Народній Республіці також був паспорт. Для порівняння з паспортами УНР написи в них було виконано українською, французькою, англійською мовами. Друкувалися паспорти ЗУНР у Відні у друкарні Карла Фромма. Порівняно з паспортом УНР, на сторінках якого стояв тризуб, у паспорті ЗУНР всередині тризубу був розміщений лев у короні, що піднімається на гору²¹.

---

¹³ Д. В. Табачник та ін., *Українська дипломатична енциклопедія: у 5-ти т.*, Харків: Фоліо, 2013, т. 4, с. 115.

¹⁴ Ю. С. Шемшученко та ін., *Юридична енциклопедія: В 6 т.*, К.: «Укр.енцикл.» 1998, т. 2, с. 445.

¹⁵ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 1092, оп. 5, спр. 15, арк.157-161.

¹⁶ *Ibidem*, арк. 2-4а.

¹⁷ ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 826, арк. 7-8 зв.

¹⁸ *Ibidem*, арк. 105-106.

¹⁹ ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 826, 7-8 зв.

²⁰ ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 5, спр. 15, арк. 41-43 а.

²¹ ЦДАВО України, ф. 4440, оп.1, спр.33, арк. 23–32 зв.

Паспорти з українською атрибутикою видавалися українським громадянам як дипломатичні – для державних службовців, так і звичайні закордонні – для всіх тих, хто виїздив до інших держав. Зокрема, перший з них отримували від відомства закордонних справ країни члени уряду, які від'їжджали за кордон, дипломатичні складові представництв держави за кордоном, особи спеціальних дипломатичних місій, делегати міжнародних конференцій, конгресів тощо²².

У часи Української революції закордонні паспорти видавалися міністерством внутрішніх справ УНР і міністерством закордонних справ. За кордоном цю роль здійснювали українські дипломатичні місії, консульства, паспортні відділи представництва УНР і ЗУНР.

У жовтні 1920 р. справу видачі українських закордонних паспортів було доручено Міністерству внутрішніх справ²³. А дипломатичні паспорти могло видавати лише Міністерство закордонних справ, а потім вони мали бути візовані лише через Центр Бюро Біженців з України, яке в той момент є єдиним органом посередництва між українськими і представниками польської влади²⁴.

У листопаді 1920 р. Міністерство закордонних справ та департамент чужоземних зносин, які перебували у Тарнові, роз'яснювали Надзвичайній дипломатичній місії УНР в Римі, що «справу прийняття до українського громадянства вияснено у законі про громадянство з 2 липня 1918 р.» Відносно паспортів, то видавати їх можна тільки тим, котрих приналежність до українського громадянства повністю

---

²² Ю.С. Шемшученко та ін., *Юридична енциклопедія: В 6 т.*, К.: «Укр.енцикл.» 1998, т. 2, с. 184.

²³ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 557, арк. 28.

²⁴ *Ibidem*, арк. 92–92 зв.

доведена²⁵ «Зміст паспорту повинен ясно подавати найконечніші відомості про власника його»²⁶.

Щодо цін на паспорти, то згідно наказу Голови дипломатичною місією УНР в Польщі Л. Михайлова за № 66 від 1 травня 1920 р. за видачу кожного паспорта «наказано побирати» 52 марки польські, за видачу кожної візи по 15 марок польських²⁷. Від оплати можуть бути звільнені тільки «вертаючі на Україну біженці і інтерновані і полонені українські громадяне»²⁸. Як відомо з документів, одна марка польська дорівнює 20 гривням²⁹. А вже у листопаді 1920 р. подається такий тариф поборів Міністерства закордонних справ (перебувало у Тарнові) за паспорти і візи: за паспорт звичайний – 6600 гривень і 100 як гербовий збір на прохання; за звичайний паспорт для урядових осіб і тих українських громадян, чия убогість доведена – 600 гривень (згідно собівартості паспортної книжки). За візування паспорту – 200 гривень³⁰.

Отже за роки Української революції, як в УНР, так і в ЗУНР, з'явилися і стали широко використовуватися закордонні паспорти з українською атрибутикою: дипломатичні – для державних службовців, так і звичайні закордонні.

Щодо питання українського громадянства. Питання паспорта нерозривно пов'язано з питаннями громадянства. На думку дослідника Суржинського М. І., розвиток інституту громадянства в Україні можна поділити на кілька етапів, першим з яких він виділяє період з 1917 по 1921 рр – інститут громадянства доби розбудови української

---

²⁵ *Ibidem*, арк. 55.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ ЦДАВО України, ф. 3696, ап. 2, апр. 158, арк. 149.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ ЦДАВО України, ф.3696, оп. 2, спр. 557, арк. 55.

³⁰ *Ibidem*.

державності³¹. Саме під час Української революції сформувалося законодавче поле для визнання українського громадянства. Справу державного громадянства регламентували ряд законів. По-перше, в Українській Народній Республіці (УНР) було прийнято Закон «Про громадянство Української Народної Республіки» (2 березня 1918 р.). Громадянином УНР ставала кожна особа, яка народилася в Україні й була зв'язана з нею постійним місцем перебування і яка отримує про це грамоту від уряду УНР. Громадянство також могло бути надано особам, не народженим в Україні, після трирічного їх перебування в УНР. Подвійного громадянства в УНР не допускалося³².

По-друге, за гетьманату П. Скоропадського громадянство регулювалося Законом «Про громадянство Української Держави» (2 липня 1918 р.). За ним громадянами ставали усі громадяни Російської Імперії, які перебували в Україні і бажали прийняти українське громадянство.

По-третє, у роки існування Західноукраїнської Народної Республіки також був прийнятий Закон «Про право громадянства Західної області УНР (ЗОУНР) і правовий статус чужоземців» (8 квітня 1919 р.)³³. За ним громадянином ставала кожна особа, яка в час оголошення закону мала приналежність до однієї з громад ЗОУНР. Особи, які не бажали прийняти громадянство ЗОУНР, мали про це скласти заяву і вважалися чужинцями³⁴.

---

³¹ М. І. Суржинський, *Громадянство України як конституційно-правовий інститут*, Автореф. дис. канд. юрид. Наук: 12.00.02. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, К. 2009, с. 7.

³² В. Кубійович, *Енциклопедія українознавства. Словникова частина*, Львів: Видавництво «Молоде Життя» 1993, т. 2, с. 445.

³³ М.І. Суржинський, *Інститут громадянства України: конституційно-правовий аспект*, К.:Наукова думка 2011, с. 35.

³⁴ В. Кубійович, *Енциклопедія українознавства. Словникова частина*, Львів: Видавництво «Молоде Життя» 1993, т. 2, с. 445.

По-четверте, під час керування Директорії було прийнято кілька законів. Спочатку була спроба прийняти Закон про громадянство Ради Народних Міністрів УНР у листопаді 1919 р., але й досі не повністю зрозуміло чи він діяв. У серпні 1920 з Тарнова Державною канцелярією та Департаментом законодавчих справ повідомлялося, що законопроект про громадянство, складений у листопаді минулого року [тобто 1920 р., Катерина Петриченко] «під час евакуації уряду був захований з рештою законів в м. Любарі, де і зараз знаходиться»³⁵.

Ще 20 вересня 1920 р. з Тарнова у листі Міністерства внутрішніх справ до Української дипломатичної місії в Річі Посполитій Польській було роз'яснено, що закон від 2 липня 1918 р. про громадянство Української держави не скасований і ним належить керуватися³⁶.

Але в еміграції виникла потреба підготовки нового закону – «Про громадянство Української Народної Республіки» (15 листопада 1921 р.). Важливо відзначити, що останній закон був прийнятий у Тарнівський період перебування УНР.

У листі Голови Директорії на ім'я Міністра внутрішніх справ від 25 січня 1921 р. обумовлюється необхідність перегляду Закону про громадянство. Серед серйозних причин висловлюються такі: острах перед впливом на дезорганізоване українське населення «неукраїнського населення», захоплення земель, гальмування національно-державної справи³⁷.

Важливо відмітити, що ще 7 травня 1921 р. до Секретаріату Ради Народних міністрів було надано Законопроект Міністерства Внутрішніх справ про громадянство УНР з пояснюючою запискою до нього і частиною законопроекту розробленого в комісії Малої Ради Міністрів

---

³⁵ ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр 439, арк. 6.

³⁶ *Ibidem*, арк. 4.

³⁷ ЦДАВО України, ф. 1065, оп.4, спр. 9, арк. 28-34.

(МРМ), також один примірник того ж законопроекту в редакції прийнятій МРМ та копію журналу засідання МРМ за ч. 9., що відбулося у Тарнові 30 квітня 1921 р.³⁸.

З документів дізнаємось, що останні зміни до Законопроекту було внесено і в цілому його ухвалено 24 жовтня 1921 р., та 3 листопада 1921 р. Законопроект було надіслано до Законодавчого Департаменту Державної Канцелярії³⁹ 15 листопада 1921 р його було затверджено Головою Директорії С. Петлюрою. Містив 22 пункти. Під ним підписалися Голова Ради Народних Міністрів, Міністерством Внутрішніх Справ, Надвищий суддя⁴⁰. До Законопроекту входило 2 додатка: текст присяги для християн⁴¹ та текст урочистої обітниці⁴².

Закон було опубліковано у Вістнику державних законів для всіх земель Української Народної Республіки, виданому 17 грудня 1921 р. у випуску 4, під пунктом 31⁴³. Окремо слід відмітити, що сам Вістник був опублікований у Тарнові, про що свідчить документація щодо укладення договору між Державною Канцелярією і друкарнею МВС про друк випусків Вістника Державних Законів за 1920 і 1921 рр.⁴⁴ і наявність рахунку від 18 листопада 1921 р. у м. Тарнів до Державної Канцелярії по оплаті за виконану роботу – за набір та друк 1-го випуску «Вістника...» 1921р. та написі про отримання коштів⁴⁵.

Отже, Закон «Про громадянство Української Народної Республіки» зберіг незмінними норми про визначення громадянства УНР як державно-правної належності людини до Української Народної

---

³⁸ ЦДАВО України, ф. 1065, оп.4, спр. 96, арк. 1.

³⁹ *Ibidem*, арк. 47.

⁴⁰ *Ibidem*, арк. 48-50.

⁴¹ *Ibidem*, арк. 51.

⁴² *Ibidem*, арк. 57.

⁴³ ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 4, спр. 102, арк. 14-16.

⁴⁴ *Ibidem*, арк., арк., 2зв.

⁴⁵ *Ibidem*, арк.. 4 зв.-5.

Республіки, що надає їй права та обов'язки українського громадянина (ст. 1)⁴⁶ Закон визнавав громадянами УНР «всіх підданців бувшої Російської Держави, всякої національності, віри та статі, які не набули прав іншого громадянства, та на день 9/ 22 січня 1918 року стали перебувати на терені України або народились на Україні чи походять з України або належали чи мали право належати до одного з бувших станів у межах України» (ст. 4)⁴⁷. Водночас цей Закон дещо змінив підстави набуття українського громадянства. Такими підставами вважалися:

- народження від українських громадян;
- шлюб чужинця з українським громадянином;
- усиновлення українським громадянином чужинця до сімнадцяти років;
- натуралізація (ст. 6)⁴⁸.

Були внесені також деякі зміни і щодо звільнення від громадянства УНР. Так, подання українських громадян про звільнення з громадянства задовольнялося:

- «коли за ними не рахувалося жодних залежностей перед Державним Скарбом та місцевим Самоврядуванням;
- коли вони виконали всі обов'язки щодо військової повинності та;
- коли забезпечили опікування всіх осіб, що знаходилися по закону під їх опікою» (ст. 18)⁴⁹.

До того ж особа, яку було звільнено від українського громадянства, повинна була протягом півроку залишити межі республіки, а протягом

---

⁴⁶ *Ibidem*, арк. 15.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 4, спр. 102, арк. 15 зв.

року – ліквідувати своє нерухоме майно (ст. 19)⁵⁰. Передбачалося також, що особи, яких було звільнено від українського громадянства у віці до 17 років, не мали права приїхати та оселитися на території України до 45 років (ст. 20)⁵¹.

Отже, в утвердженні української державності важливу роль відіграв процес прийняття законів впродовж 1918-1921 рр, що регулювали питання українського громадянства. А українського громадянства мало першочергове значення в отриманні українського закордонного паспорту, як в Україні, так і в еміграції.

Українські закордонні паспорти Тарнівського періоду УНР. Закордонний паспорт громадянина УНР або ЗУНР є важливим джерелом для ідентифікації особи. В ньому повідомлялися: рік і місце народження, фото, опис особи: зріст, обличчя, колір волосся, очей, уста, ніс, особливі прикмети.

Серед опрацьованих у архівах, віднайдено цілий блок українських закордонних паспортів, які були видані в Тарнівський період існування УНР. Серед них містяться як звичайні, так і дипломатичні.

Прикладом паспорту, що зберігається у фонді 1092, є закордонний паспорт УНР, що належав Євгену Архипенку, та був виданий у Тарнові 15 листопада 1920 р.⁵² Паспорт має 24 сторінки, без палітурки і фотографії (відсутня). Про власника написано, що це міністр, громадянин УНР, який їде за кордон. Про особу є такі дані: постать середня, волосся темне, продовгувате обличчя. Паспорт написаний українською і французькою мовами. Поверх документу є напис від 16 грудня: зіпсовано, замінити обгортку – 30 марок⁵³.

---

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 5, спр. 15, Арк. 2-4а

⁵³ *Ibidem*, арк. 2.

Широко представлені в документах дипломатичні паспорти УНР. Цілий блок паспортів Тарнівського періоду зберігається у ф. 3696, оп. 2, справі 170. На кожному з них зазначене місто видачі – м. Тарнів. Усі паспорти є дипломатичними. Вони заповнені 2 мовами: українською і французькою. Містять 4 сторінки.

На першій зазначено українською мовою Українська Народна Республіка і назва дипломатичний паспорт, а також те ж саме французькою. Також там стоїть герб – тризуб і вказано номер паспорту. На другій сторінці спочатку розташовано тризуб, а під ним написано про власника паспорту та коли і де видано документ. Потім стоять підписи міністра закордонних справ і директора департаменту Чужоземних зносин. Обов'язковим є напис : «В імені Уряду Української Народної Республіки Міністерство Закордонних Справ Української Народної Республіки подає до відома всіх, до кого це може відноситись, що власник цього дійсно є пан [далі вказується ім'я і його посада- К.П.] й просить усі цивільні і військові установи Держав чужоземних не чинити ніяких перешкод при переїзді і проживанню пана [вказується ім'я – Катерина Петриченко] за кордоном й оказувати йому всяку допомогу. В доказ чого видається цей паспорт з приложенням печатки.

На наступній сторінці подано усе те ж саме французькою мовою. На четвертій сторінці – розміщено фото власника, є інформація про місце і дату народження, опис постаті, волосся, обличчя, очей, особливих прикмет. Також засвідчений підпис власника директором департаменту. Крім того, на сторінці подано переклад усіх вище зазначених даних французькою мовою.

У справі зберігається 6 дипломатичних паспортів, виданих у м. Тарнів 1921 р. Серед них: 2 дипломатичних паспорти від 23 березня

1921 р. Один належав начальнику дипломатичного відділу Міністерства закордонних справ УНР Роману Жуківському. З нього відомо, що особа народилась у 1889 р. у Звенигородці⁵⁴. Інший – пан Микола Шумицький, керуючий справами Посольства Української Народної Республіки при Високім Уряді Республіки Аргентини. З документу дізнаємось, що він народився 30 квітня 1889 р. у Чернігові. Був високим, русявим з карими очима та продовгуватим обличчям⁵⁵.

Окрім урядовців, дипломатичні паспорти видавали також членам їх сімей. Про це свідчить документ, виданий 5 квітня 1921 р. дружині секретаря міністра закордонних справ УНР пані Надії Шереметівській. З нього дізнаємось, що вона народилась у 1897 р. у м. Херсон, була висока, русява жінка з сірими очима⁵⁶.

Серед дипломатичних працівників слід відзначити паспорт начальника консульського відділу Української дипломатичної місії УНР в Польщі Івана Гітченка, виданий 14 квітня 1921 р. який народився 30 травня 1892 г. у м. Сквиря. Цінним є те, що у паспорті зберіглось його фото⁵⁷. Також слід згадати дипломатичні паспорти Євгена Лугового, підполковника армії УНР і уповноваженого Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР в Румунії, з осідком в Чернівцях, виданий 11 квітня⁵⁸ та Маврикія Дімандя, доктора прав, секретаря і тимчасово керуючого справами Надзвичайної дипломатичної місії УНР до Швеції і Норвегії, виданий 26 квітня 1921 р.⁵⁹.

Отже, незважаючи на те, що діячі УНР були змушені залишити свою територію і оселитись в Польщі, вони продовжували користуватися

---

⁵⁴ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 170, арк. 211 зв.

⁵⁵ *Ibidem*, арк. 272-273 зв.

⁵⁶ *Ibidem*, арк. 270-271 зв.

⁵⁷ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 170, арк. 203-204 зв.

⁵⁸ *Ibidem*, арк. 230-231.

⁵⁹ *Ibidem*, арк. 239-239 зв.

українськими закордонними паспортами з символікою УНР. Це свідчить про позитивне ставлення польської влади до громадян УНР та визнання їх правового статусу.

Ризький договір 1921 р. та занепад Тарнівського Державного центру УНР. Проте легальне існування Державного центру УНР і Ради Республіки тривало недовго. Після підписання 18 березня 1921 р. у Ризі польсько-радянського мирного договору Уряд УНР втрачав свій статус (внаслідок заборони перебування на території Польщі всіх протибільшовицьких організацій чи збройних формувань). Державні установи УНР перейшли на півлегальне становище. Офіційне представництво України перед Польською Державою (після ліквідації Дипломатичної місії УНР у Варшаві) перебрав на себе створений у червні 1921 р. (на чолі з А.Лукашевичем) Громадсько-допомоговий Український центральний комітет⁶⁰. Більшість членів уряду, які жили в Тарнові або Варшаві перебувало на становищі небажаних емігрантів і Радянська Росія вимагала їх видачі або висилки за межі Польщі.

Починаючи з квітня 1921 р. засідання Ради Республіки в Тарнові відбувалося напівпідпільно, а через кілька місяців вона припинила своє існування. До несприятливих зовнішніх обставин додалися суперечності в середовищі політичних сил, що створили цей орган, а також виїзд багатьох членів Ради в інші країни у пошуках роботи⁶¹. С. Петлюра мусив змінити своє прізвище й виходив у місто тільки вночі⁶².

Вплинула зміна політичної ситуації і на загострення проблем українських емігрантами стосовно отримання візи на в'їзд чи виїзд з Польщі, визнання українських закордонних паспортів.

---

⁶⁰ І. Срібняк *Обеззброєна, але нескорена. Інтернована армія УНР у таборах Польщі і Румунії (1921-1924 рр.)*, Київ-Філадельфія 1997, с. 27.

⁶¹ В. П. Трощинський *Вказана пр.*, с. 6, 65.

⁶² А. Яковлів, *Вячеслав Костянтинівич Прокопович (1881 – 1942)*, Записки НТШ, т. CLXIII, 1954, с. 9.

Правова підстава, що регулювала їхнє перебування ґрунтувалася на розпорядженні Міністерства внутрішніх справ Речі Посполитої Польської від 8 червня 1921 р. Біженці, які прибули до Польщі до 12 жовтня 1920р., тобто до часу підписання польсько-радянської угоди, отримали червону карту азилу. Усі інші, хто прибув після підписання угоди, але до 1 липня 1921 р., – отримали білу карту побуту⁶³. У грудні 1922 р. Міністерство внутрішніх справ Польщі призначило емігрантам з білою картою залишити країну до 1 березня 1923 р. Однак, його згодом було подовжено, хоч і не відкликано⁶⁴.

Часто траплялися випадки у відмовах на в'їзд українських громадян до Польщі. 9 липня 1921 р. до МЗС УНР надійшло повідомлення, що для того щоб виїхати з Польщі необхідно звернутися до відповідного польського старости, який видає сертифікат, дійсний для виїзду, але без візи Консульського відділу МЗС Польщі, що не дає права на поворот⁶⁵.

Крім того, з грудня 1920 р. і до липня 1921 р. велося листування між МЗС УНР та Українською дипломатичною місією в Польській Річі Посполитій про те, що Польське посольство у Берліні відмовлялося візувати паспорти, видані відповідними установами УНР⁶⁶. Також зустрічалися такі ж випадки і в серпні 1921 р., коли польське Консульство в Німеччині відмовило на в'їзд громадян УНР до Польщі⁶⁷.

30 березня 1922 р. вже траплялись повідомлення Української Дипломатичної місії в Польщі, що усі чужоземні консульства й представництва в Варшаві видають візи українським громадянам лиш після попереднього узгодження цього питання зі своїми МЗС.

---

⁶³ В.М. Піскун, *Вказ. пр.*, с. 159.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ В.М. Піскун, *Вказ. пр.*, с. 161.

⁶⁶ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 350, арк. 1-41.

⁶⁷ В.М. Піскун, *Вказ. пр.*, с. 162.

Також багато консульств відмовляються візувати українські паспорти на безповоротний виїзд із Польщі⁶⁸.

Отже, починаючи із середини 1921 р. польський уряд поступово почав відмовляти у візуванні українських паспортів на виїзд чи повернення до Польщі. У наступні роки ситуація для українських емігрантів ще ускладнилася.

В. Прокопович писав, що на осінь 1923 р. політична праця майже завмерла, дипломатичні місії майже усі припинили своє існування. Уряд ледве животів і ніякої роботи провадити не можна була. Тарнів доживав останні дні. Наші чільні люди розпорошилися; значна частина з них відійшла від політики й боротьби і перейшла на культурну роботу⁶⁹.

Крім того, у 1923 р. відбулася ліквідація таборів інтернованих та згорання діяльності Тарнівського осередку Державного Центру УНР. Усе це спричинило масовий виїзд українських емігрантів або в українські землі під Польщею (до Галичини і на Волинь), або далі за кордон на навчання та працю.

Висновки. Таким чином, з необхідністю появи українського закордонного паспорту українське громадянство стикнулося у період Української Народної Республіки. А його запровадження відбулося на засіданні Генерального Секретаріату у листопаді 1917 р.

Паспорт не лише ідентифікував особу як таку. Аналізуючи цей документ, можна простежити й шляхи її переміщення, спосіб, час і мету виїзду за кордон. Сам паспорт мав атрибутику УНР чи ЗО УНР і, тим самим, вирізняв українців як представників іншого державного утворення.

---

⁶⁸ *Ibidem*, с. 163.

⁶⁹ В. Прокопович, *Остання подорож. (31.XII.1923 – 16.X.1924)*. Збірник пам'яті С. В. Петлюри, Прага 1930, с. 210.

Після змушеного переходу р. Збруч у листопаді 1920 р. розпочався Тарнівський період діяльності Державного Центру УНР в екзилі. Спочатку уряд існував легально, тому труднощів із використанням українських закордонних паспортів і отриманням віз практично не виникало. В еміграції виникла потреба і було здійснено прийняття нового закону «Про громадянство Української Народної Республіки» (15 листопада 1921 р.).

Однак, після підписання Польщею і Радянською Росією Ризької угоди у березні 1921 р. а потім невдовзі ратифікації її Сеймом Польщі відбулося загострення політичної ситуації. ДЦ УНР перейшов в нелегальне становище, а також почалися все більше утискатися права українських емігрантів стосовно отримання віз, вільного проїзду та визнання українських закордонних паспортів.

Проте, незважаючи на зміни ситуації український закордонний паспорт мав місце під час Тарнівського періоду діяльності УНР, що засвідчило існування українців на міжнародній арені як суб'єктів міжнародного права.

Literatura / Література / References

- Верстюк, В. (1996). Українська Центральна Рада : документи і матеріали: У 2 т. Нац. акад. наук України, Ін-т історії України, т. 1, К.: Наук. думка.
- Вронська, Т. В., Кульчицький, С. В. (1999). Радянська паспортна система. Україн. істор. Журн., № 3, 33-43.
- Кубійович, В. (1949). Енциклопедія українознавства. В двох томах, т. 1. Нью-Йорк.
- Кубійович, В. (1973). Енциклопедія українознавства. Словникова частина, т. 7, Париж-Нью Йорк.
- Кубійович, В. (1993). Енциклопедія українознавства. Словникова частина, Т. 2.– Львів: Видавництво «Молоде Життя».
- Лівицький, М.А. (1984). ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками, Мюнхен-Філадельфія, Українське Інформаційне Бюро.
- Мазепа, І. (1950). Україна в огні й бурі революції, 1917-1921, Ч. 3, Прометей.

- Піскун, В. (2006). Політичний вибір української еміграції (20 – і роки ХХ століття): Монографія, К.: «МП Леся».
- Прокопович, В. (1930). Остання подорож.(31.XII.1923 – 16.X.1924. Збірник пам'яті С. В. Петлюри (с .210-213). Прага.
- Срібняк, І. (1997). Обеззброєна, але нескорена. Інтернована армія УНР у таборах Польщі і Румунії (1921-1924 рр.), Київ-Філадельфія.
- Суржинський, М. І. (2009). Громадянство України як конституційно-правовий інститут: автореф. дис. канд. юрид. Наук: 12.00.02. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, К.
- Суржинський, М.І. (2011). Інститут громадянства України: конституційно-правовий аспект, К.: Наукова думка.
- Табачник, Д. В., та ін. (2013). Українська дипломатична енциклопедія: у 5-ти т. Харків: Фоліо, т. 4.
- Трошинський, В. П. (1994). Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. НАН України. Інститут соціології:Відповід. Ред.. В. Б. Євтух, К.: Інтел.,
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВ України), ф.1065, оп.4, спр. 9, арк. 28-34.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України ЦДАВОВ України, ф. 1065, оп.4, спр. 96, арк. 1.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України ЦДАВОВ України, ф. 1065, оп. 4, спр. 102
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВ України), ф. 1092, оп. 2, спр 439.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України ЦДАВОВ України, ф. 1092, оп. 2, спр. 826
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України Центральний державний архів вищих органів влади і управління України ЦДАВОВ України, ф. 1092, оп. 5, спр. 15.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України ЦДАВОВ України, ф. 3696, оп. 2, спр. 158.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України ЦДАВОВ України, ф. 3696, оп. 2, спр. 170
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 350.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України ЦДАВОВ України, ф.3696, оп. 2, спр. 557
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України ЦДАВО України, ф. 4440, оп.1, спр.33.
- Шемшученко, Ю.С. та ін., (1999). Юридична енциклопедія В 6 т. К.: «Укр.енцикл.», Т. 2: Д-Й, с. 445.

Яковлів, А. (1954). Вячеслав Костянтинович Прокопович (1881-1942). Записки НТШ, т. CLXIII, с. 8-10.

To cite this chapter:

Petrychenko, K. (2019). The Ukrainian passport in the times of activity of the Ukrainian National Republic in Tarnov's period (1920-1923). In: M. Apollo, M. Krupska-Klimczak (Eds.), *Poland and Ukraine: Problems and prospects* (pp. 400-423). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.